

Marek Stachowski*

Uniwersytet Jagielloński
Kraków

Materiały do słownika porównawczego zapożyczeń słowiańskich w dialektach tureckich Bałkanów na przykładzie zachodniej Bułgarii

1. Wprowadzenie

Każdy sławista świadom jest mnogości wyrazów tureckich zapożyczonych do języków słowiańskich na Bałkanach. Natomiast odwrotny kierunek zapożyczania nie jest prawie w ogóle znany. Zadecydował o tym zapewne w dużej mierze ten fakt, że sławizmów w literackim języku tureckim jest nadzwyczaj mało. Na stałe przyjął się na przykład wyraz *kral* ‘król (nie tylko słowiański)’ i sufiks słowiański *-ica* (> tur. *-içe*), przysłówek *dobra dobra* ‘prosto z mostu’, rzeczowniki *harašo* (~ *haroşa*), rodzaj splotu wełnianego, *nataşa* ‘ prostytutka’ (pogardliwie) i jeszcze kilka innych, w większości dotyczących realiów sowieckich (*kolhoz*, *gulag*). Toteż temat ten nie wzbudził wcześniej większego zainteresowania wśród sławistów, a turkologom wydawać się mógł mało istotny dla ich własnej dziedziny. Kiedy Luigi Bonelli (1865–1947), jeden ze słynniejszych turkologów przełomu XIX i XX wieku, przedstawił na kongresie orientalistycznym w Rzymie w 1899 r. opis żywego ludowego języka tureckiego (wydany potem w 1901 r.), na 117 stronicach

* Marek Stachowski, Full Professor, Institute of Slavonic Studies, Jagiellonian University, Kraków, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0667-8862>.

e-mail: marek.stachowski@uj.edu.pl.

publikacji wyrazom słowiańskim poświęcił zaledwie jeden akapit, w którym porzucił na wymienieniu za Miklosichem ośmiu zapożyczeń słowiańskich, podając przy każdym tylko jeden odpowiednik rosyjski (Bonelli 1901: 296). Innych prac zresztą nie miał wówczas do dyspozycji i trudno się dziwić, że ani jemu ani innym badaczom temat ten nie wydawał się zbyt obiecujący.

Inaczej rzecz się ma w dialektach tureckich na Bałkanach, gdzie ludność turekojęzyczna od pokoleń styka się z mową słowiańską. Tu zapożyczeń jest oczywiście bardzo dużo.

Toteż podjąłem zamiar zebrania na próbę i opublikowania części z nich w formie, którą można będzie wykorzystać do napisania w przyszłości słownika porównawczego (i/lub atlasu?) zapożyczeń słowiańskich w dialektach tureckich Rumelii (o kierunku odwrotnym, tzn. o potrzebie słownika porównawczego zapożyczeń tureckich w różnych językach i dialektach słowiańskich na Bałkanach, na przykładzie dialektów języka macedońskiego zob. Stachowski 2020: 140). Słownik taki, który powinien przytaczać również dane o chronologii poświadczeń, dałby też wgląd w gęstość rozmieszczenia sławizmów w różnych okresach w przeszłości i obecnie, a tym samym o tempie ich przybywania w poszczególnych regionach.

2. Zakres i uwarunkowania pracy

W niniejszej prezentacji ograniczam się do dwóch miejscowości w zachodniej części Bułgarii, co wydawać się może ujęciem nazbyt regionalnym, chodzi jednak tylko o wypróbowanie, jak będzie się układał materiał i ile go będzie, ponieważ dotąd takich prac prawie nie było (ale zob. Miklosich 1889; Tietze 1957; Mollov R., Mollova M. 1966; Stachowski 2021). Tym niemniej już nawet to studium pokazuje rozbieżności pomiędzy dialektami tureckimi północno- i południowo-zachodniej Bułgarii.

Dotychczas nie wiedzieliśmy nawet, czy zasób zapożyczeń słowiańskich w dialektach tureckich Rumelii istotnie się różni od zasobu tychże w dialektach Anatolii. Można tylko było przypuszczać, że tych pierwszych jest więcej. Stąd celowym wydało się przeprowadzenie takiego eksperymentu, który pokazałby, choćby w przybliżeniu, jak duże są to różnice. Porównanie przedstawionego tu materiału z materiałem anatolijskim A. Tietzego (1957) pokazuje wyraźnie, że różnica jest dwójaka: zapożyczeń rumelijskich rzeczywiście jest istotnie więcej, ale też nie pokrywają się one w tym sensie, że w Anatolii jest zadziwiająco duża ilość zapożyczeń, których w ogóle nie mamy w przedstawionym tu zbiorze. Jest to sytuacja dziwna i na razie nie całkiem zrozumiała.

Niestety nie ma też dotąd słownika dialektów tureckich całej Bułgarii, wykonanego według jednej spójnej myśli. Wydany w Turcji obszerny słownik

dialektu tureckiego Rodopów Wschodnich (DRT) przytacza sławizmy zredukowane do terminów techniczno-administracyjnych, typu *aftobus* ‘autobus’, *aftor* ‘autor’, *inteligent* ‘inteligent’, *intriga* ‘intryga’ itp. Zasób sławizmów w tym dziele wyraźnie różni się od publikacji o ileż mniejszej i o ileż pod tym względem ciekawszej, jaką jest MM – artykuł skromny objętościowo, ale przynoszący wiele słownictwa codziennego. Nie sposób uwierzyć, że pomiędzy Rodopami Wschodnimi (DRT) a Zachodnimi (MM) są tak istotne różnice w zakresie wpływu leksyki słowiańskiej. Raczej domyślać się można, że – czy to za sprawą samej autorki, czy też za sprawą wydawców tureckich – na DRT odcisnęła swe piętno tendencja, obserwowana niestety u wielu autorów z Rumelii, żeby prezentować światu ich dialekt(y) w postaci jak najbliższej stambulskiej wersji języka tureckiego. Ma się czasem wrażenie, że autorzy owi skrywają ze wstydem różne przejawy gwarowości, widzą w formach odmiennych od literackich symptomy degradacji i gorszości, z zapalem wprowadzają wyrazy literackie w miejsce gwarowych, jednym słowem: za punkt honoru poczytują sobie wykazać, że ich dialekt ojczysty ma jak najmniej cech różniących go od literackiego języka tureckiego. Jest to przeszkoda nie do pokonania dla autora spoza ich środowiska. Toteż najważniejsza rola w tych badaniach przypadnie niewątpliwie znawcom dialektów rumelijskich, którzy odważą się napisać słownik możliwie pełny i uchwycą w nim to wszystko właśnie, co ich dialektowi nadaje piętno indywidualne.

W tej sytuacji zdecydowałem się porównać dwa obszary stosunkowo dobrze poświadczone leksykalnie: na północnym zachodzie okolice Widynia (na podstawie NTV) oraz na południowym zachodzie okolice Pazardżik – Nowa Machała – Smolan (na podstawie MM). Najbardziej rzuca się w oczy, że dane z MM są w przytłaczającej większości wiernie powtórzonymi wyrazami bułgarskimi, z zachowaniem akcentu, z nagłosowymi grupami spółgłoskowymi, a nawet ze spółgłoskami w języku tureckim obcymi i do dziś rzadkimi jak bułg. *f*, bułg. *ž* = tur. <j> czy spółgłoski palatalne. Przyczyn tego stanu jest kilka:

(1) Turcy w południowo-zachodniej Bułgarii opisywani byli już w latach 60. jako tak silnie zbułgaryzowani, że słuchając ich miało się wrażenie, że to mówią po turecku rodowici Bułgarzy z ich bułgarską bazą artykulacyjną (Mollova 1962: 87). Fakt ten ma pewne znaczenie dla zrozumienia, dlaczego zapisy w MM są tak bliskie językowi bułgarskiemu, ale w zasadzie nie tyle rzecz wyjaśnia, co raczej maskuje. Zasadnie można bowiem spytać: a dlaczego są tak silnie zbułgaryzowani? Przypuszczam, że podstawową tego przyczyną była ta okoliczność, że ludność turekojęzyczna nigdy nie tworzyła w Bułgarii południowo-zachodniej obszarów gęsto zaludnionych (op.cit.). Inaczej rzecz się miała w Widyniu. W XVI i XVII w. miasto to było w przeważającej mierze tureckie (muzułmanów było ponad dwukrotnie więcej niż chrześcijan), po 1878 r. szereg rodzin wyjechało wprowadzić do Turcji, tym niemniej Turcy stanowili w okresie Księstwa Bułgarii około 25% mieszkańców Widynia. Z czasem ilość ich zmniejszyła się dość istotnie i w latach 30. XX wieku było tu już tylko ok. 300 rodzin tureckich (NTV 6). Tym

niemniej wszyscy oni skupieni byli na niewielkim terytorium jednego miasteczka, które w owych latach 30. liczyło poniżej 19 tys. mieszkańców (zob. bułgarska Wikipedia, hasło „Видин”). Krótko mówiąc, nawet w początkach XX wieku można było żyć w Widyniu tylko w enklawie tureckiej i prawie bez kontaktu z ludnością bułgarską.

(2) Wyjazd wielu Turków z Widynia po powstaniu Księstwa Bułgarii pociągnął za sobą postarzenie się społeczności tureckiej miasta. Pozostali bowiem raczej starcy niż młodzieńcy. A starzy ludzie, wychowani w zwartej społeczności mówiącej po turecku, znali język bułgarski, jak to zwykle w takich wypadkach bywa, w stopniu ograniczonym, toteż ich wymowa daleka była od czysto bułgarskiej.

(3) J. Németh starannie dobierał sobie informatorów. Były to przede wszystkim starsze kobiety (NTV 14), bo te zawsze lepiej zachowują język ojczysty jako osoby, które nie służyły w wojsku, nie wędrowały po obcych miastach w poszukiwaniu pracy, nie załatwiały spraw w urzędach itp. Jednocześnie Németh starannie unikał osób mówiących turecczyzną ogólną bez osobliwości widyńskich (NTV 6–7). Nic natomiast nie wiemy ani o wieku ani o płci informatorów z Bułgarii zachodniej, których język stał się podstawą MM. Przypuszczać jednak musimy, że były to osoby młode, obu płci i wykształcone w szkołach bułgarskich. To by dobrze tłumaczyło rozbieżność materiałów NTV i MM.

Sprawa wieku i płci będzie jeszcze lepiej widoczna, kiedy uwzględnimy nie czas publikacji obu zbiorów, bo ten jest na dobry ład identyczny (NTV w 1965 r., MM w 1966 r.), ale raczej czas zbierania materiałów. W wypadku Bułgarii południowo-zachodniej były to lata 1954–1958 (MM 122), zaś w wypadku Widynia – lata 1926 oraz 1931–1938 (NTV 5, 14–15). Skoro informatorki J. Németha miały w owym czasie po ok. 50 lat, to reprezentowały de facto język wyuczony w końcu XIX w. Przypuszczalnie informatorzy MM w latach badań Németha jeszcze się nie urodzili albo byli najwyżej małymi dziećmi. Tym samym te dwie grupy informatorów dzieli odległość co najmniej dwóch pokoleń. Tak więc w przyszłym (idealnym) słowniku dane chronologiczne także powinny być uwzględniane.

Podsumowując, podać możemy cztery różnice dzielące informatorów w NTV i MM: (a) różnica socjalna, tj. gęstość środowiska, w którym informator wyrastał i żył; (b) wiek w chwili przeprowadzania badań; (c) przypuszczalnie: płeć; (d) odebrana edukacja i ogólnie: światowość, np. służba wojskowa, podróże po kraju, stopień odczytania w literaturze pięknej i w prasie codziennej. Pod tymi względami oba nasze zbiory danych są niestety całkowicie niesymetryczne.

W tych czterech różnicach upatruję też wytłumaczenia osobliwego faktu, iż tylko dwa wyrazy w niniejszym zbiorze, mianowicie *kr(ă)čma* ‘karczma’ i *pux* ‘puch’ poświadczane są w obu arealach.

Przyszłej analizie, rozstrzygającej możliwie dokładnie, z którego języka słowiańskiego dany wyraz został zapożyczony (i czy na pewno ze słowiańskiego, bo w wypadku danych z Widynia źródłem może być także język rumuński, a na

innych obszarach trzeba się liczyć również z pośrednictwem albańskim), nie da się na razie w pełni przeprowadzić. Najważniejszym tego powodem jest to, że wiele prac o dialektach tureckich Rumelii jest mi niedostępnych. Tu należą przede wszystkim niepublikowane prace magisterskie i doktorskie pisane przez turkologów w Bułgarii, Macedonii Północnej i Serbii, ale też w Albanii i Rumunii, a w drugiej kolejności prace wprawdzie opublikowane, ale w trudno dostępnych czy wręcz dla mnie niedostępnych organach jak regionalne czasopisma, gazety, broszury itp.

3. Znaczenie dla sławistyki

I wreszcie sprawa znaczenia tych badań dla sławistyki (ich znaczenie dla turkologii jest oczywiste i nie ma potrzeby go tu omawiać):

Rzecz pierwsza to to, że niektóre dialektalne wyrazy bułgarskie (przypuszczalnie też serbskie, choć w tych materiałach nie mam takich przykładów) zostały zapożyczone do dialektów tureckich, gdzie się utrwały i zostały odnotowane przez badaczy, podczas gdy, jak się wydaje, nie zachowały się w dialektach bułgarskich – być może wyszły z użycia, zanim napisano dany słownik albo zostały przez dialektologów przeoczone, co ostatecznie jest rzeczą ludzką i dotyczy każdego słownika na świecie (jest wreszcie też możliwe, że to ja nie znalazłem ich w dostępnych mi słownikach – pod tym względem rola dialektologów w krajach bałkańskich jest nie do przecenienia). Tak czy inaczej, w niektórych wypadkach dialekty tureckie poświadczają istnienie ongiś (czy także dziś?) postaci fonetycznej bądź morfologicznej, która poza tym jest nieznana albo co najmniej niedostatecznie poświadczona, por. *stǎfka*, *šlava*, *tropa*.

Po drugie, sprawa chronologii – ponieważ zapisy dialektalne często są niedatowane, chronologia ciągle sprawia kłopot. Przesiedleńcom z Bałkanów do Turcji zawdzięczamy przeniesienie niektórych wyrazów słowiańskich z Rumelii do Anatolii. Odtworzenie dzisiaj dróg tego procesu jest w bardzo niewielkim tylko stopniu możliwe, ale czasem realne jest ustalenie choćby częściowej chronologii zapożyczeń. I tak poświadczony w NTV wyraz *som* ‘sum’ (< bułg., serb. *som* id.) znajdujemy w takiej samej postaci *som* ‘sum’ w starym tureckim słowniku dialektalnym jako wyraz używany w Konyi (DD 3: 1241). Tom ów ukazał się drukiem w 1942 r., ale cały słownik, którego publikowanie rozpoczęło się w roku 1939, przynosi materiał zebrany około połowy lat 30. XX wieku. Podobnie materiały NTV były zbierane w końcu lat 20. i w latach 30. Wynika z tego więc, że wyraz słowiański *som* został prawdopodobnie zapożyczony najpóźniej w początkach XX wieku i w pierwszej połowie lat 30. przeniesiony został przez repatriantów do Konyi. W przyszłości uda się nam, miejmy nadzieję, ustalić więcej danych do chronologii zapożyczania poszczególnych słów.

Przypuszczalnie będą i inne korzyści, na przykład możliwość dokładniejszego odtworzenia niestandardowej semantyki niektórych słowiańskich wyrazów dialektalnych. W tej chwili jednak nie mam na to jednoznacznych przykładów.

4. Wyrazy pominięte

W obliczu niesymetryczności źródeł zdecydowałem się nie włączać do niniejszego studium całego słownictwa przedstawionego w MM, a jedynie tę jego część, która różni się od etymonu bułgarskiego w jakikolwiek sposób wskazujący na adaptację do systemu tureckiego. Poświadczenia zachowane bez żadnych zmian traktuję jako wyrazy nie zapożyczone, lecz obce, i pomijam je, gdyż w przeciwnym razie należałoby przepisać tu cały słownik bułgarski. Wyrazy takie w dialekcie Widynia są natomiast rzadkością (np. *čep*), ale i tu zdecydowałem się je usunąć, żeby symetria materiału wyekscerpowanego z obu zbiorów była możliwie duża.

Biorę tu pod uwagę tylko bezpośrednie zapożyczenia z języków słowiańskich, bez derywatów, np. *ulah* 'Rumun' uwzględniam, ale już nie derywat *ulahče* 'rumuński', ponieważ to jest nie zapożyczenie, tylko własny, turecki derywat od wyrazu zapożyczonego. Podobnie wykluczone są wyrazy słowiańskie, które do dialektów tureckich weszły nie bezpośrednio ze słowiańszczyzny, ale poprzez inne języki, np. rumuński czy albański. Innymi słowy: drugą grupę stanowią te wyrazy, które albo nie są zapożyczeniem (bo są derywatem od zapożyczenia) albo są zapożyczeniem, ale nie bezpośrednim. W grupie wyrazów pominiętych mieszczą się też kalki całkowite, np. bułg. *bela riba* 'sandacz' oddane w Widyniu przez kalkę *beyaz-balık* id. (NTV 381). Półkalki natomiast, w których zapożyczony jest wyraz słowiański lub jego część, wprowadzam do słownika, np. bułg. *pepiten* 'kratkowany', oddane w Widyniu przez *pipitli* (~ *pipili*), tzn. bułg. *pepit* zapożyczone jako *pipit*, a bułg. *-en* zastąpiono własnym *-li*.

Kolejną grupą wyrazów pominiętych są te, dla których trudno jest ponad wszelką wątpliwość ustalić kierunek zapożyczenia. I tak na przykład pod hasłem <ququruz> = *kukuruz* 'kukurydza' J. Németh z jednej strony podaje odpowiednik bułg. *kukuruz*, co zwykle czyni w wypadku zapożyczeń bułgarskich w tureckim, ale z drugiej strony zaznacza: „das bulgarische Wort wird von Weigand als «türkisch» bezeichnet” (NTV 403a). I rzeczywiście, w starszej tureczyźnie znany był wyraz *kukuruz* ~ *kokoroz* (K. Stachowski 2008: 22–23), a dyskusja nad jego pochodzeniem w językach Europy, jak i nad wzajemnym stosunkiem postaci słowiańskich i turkijskich do siebie nie dała do dziś ostatecznych ustaleń (zob. op. cit. 22–26, 103). W naszym kontekście nie możemy być pewni, czy widyńskoturecki wyraz *kukuruz* został przyniesiony z Anatolii do Bułgarii czy też zapożyczony z języka bułgarskiego.

5. Korelacja chronologii z semantyką

Riza Mollov i Mefküre Mollova przyjmują podział na trzy okresy zapożyczeń słowiańskich w dialektach tureckich Rodopów Zachodnich:

I. od wieku XVI do wyzwolenia Bułgarii spod panowania osmańskiego w 1878 r.;

II. okres Księstwa Bułgarii (1878–1908) i Królestwa Bułgarii do wybuchu II wojny światowej (1908–1939).

III. od zakończenia II wojny światowej (1945) do współczesności, tzn. do momentu ukazania się ich artykułu w 1966 r. (MM 130).

W okresie I zapożyczać miano wyrazy związane z bytem codziennym i obcą osadnikom tureckim ludową kulturą bułgarską, np. *plitka* ‘warkocz’; w okresie II – realia administracji itp. obu państw bułgarskich, np. *škola* ‘szkoła bułgarska’; wreszcie w okresie III – realia życia w socjalizmie, np. *partija* ‘partia’.

Pozornie prosty i logiczny ten podział nie uwzględnia jednak w ogóle cech językowych (zwłaszcza fonetycznych), a tylko kulturowo-zdroworozsądkowe. Dziwić może, że w wyrazie *plitka* ‘warkocz’, zapożyczonym ponoć już w okresie I, a więc w czasach, kiedy wymowa bułgarska mogła sprawiać Turkom jeszcze spore kłopoty, bez zmiany pozostała niewymawialna dla nich grupa nagłosowa *pl-*, gdzie oczekiwałoby się albo protezy (**Vpl-*) albo anaptyksy (**pVl-*). A jednocześnie wyraz bułg. *sklad* ‘skład, magazyn’ zaliczony do terminologii administracji i instytucji publicznych (MM 132n.), a więc należący do okresu co najmniej II, jeśli nie wręcz III, ma w turecczyźnie rodopskiej postać *āsklat* (MM 133), a więc z protezą (por. także w naszych materiałach bułg. *škàla* ‘schody’ > tur.SW *iskala* ‘kamienne schody’). Jak to możliwe, że Turcy rodopscy w okresie I potrafili wymówić zbitkę spółgłoskową w nagłosie (*plitka*), a w późniejszych okresach musieli dodać protezę dla ułatwienia sobie wymowy (*āsklat*)? – najwyraźniej pojawia się tu sprzeczność. Podział zaproponowany w MM kwestie takie całkowicie ignoruje i nie uwzględnia żadnych kryteriów językowych, toteż musi być przez językoznawcę traktowany z najwyższą nieufnością.

Osobiście jestem przekonany, że semantyka wyrazu tylko w wyjątkowych i przy tym banalnie oczywistych wypadkach pozwala powiedzieć coś konkretnego i poprawnego o chronologii zapożyczenia. Jest rzeczą naturalną, że wyrazy typu *radio*, *škola* czy *partiya* nie mogły być zapożyczone w, powiedzmy, XVII wieku (ale czy w ogóle warto o tym mówić?). Natomiast semantyka wyrazów typu ‘warkocz’, ‘skład’ albo ‘schody’ nie daje w moim rozumieniu żadnych podstaw do korelacji jej z czasem zapożyczenia. Tu konieczne są kryteria fonetyczne, a tych na razie nie wypracowano.

6. Informacje techniczne

Wyraz hasłowy. Jest nim wyraz słowiański, który najprawdopodobniej był etymonem wyrazu tureckiego. Jeśli jednak zapożyczono formę fleksyjną inną niż nominativ, to wyrazem hasłowym jest mimo to nominativ (zob. *baba*, *daskal*, *kopar*, *pop*). Dzięki temu wyraz zapożyczony raz w formie nominatiwu, raz jako vocativ, a raz jako genitiv będzie do odszukania zawsze pod nominatiwem i takie trzy refleksy będą zebrane w jednym artykule słownikowym.

Akcent zaznaczam poprzez podkreślenie samogłoski, przy czym tylko w wyrazach, w których wydaje się on mieć znaczenie dla analizy adaptacji prozodycznej. Jeśli w wyrazie tureckim żadna samogłoska nie jest podkreślona, akcent pada na ostatnią sylabę (albo nie został zaznaczony przez wydawcę źródła, z którego korzystam).

Transkrypcja w różnych źródłach jest różna, toteż ujednolicam ją w miarę możliwości do współczesnego alfabetu tureckiego.

Literę <ğ> w wyrazach tureckich w NTV zapisuję jako <g>.

Literę <q> w wyrazach tureckich w NTV zapisuję jako <k>.

W miejsce <ž> wprowadzam tureckie <c>.

Sekwencję typu -C'a-, tj. samogłoska ze zmiękczeniem poprzedzającej spółgłoski, notowaną w bułgarskim jako <я>, <ю> w serbskim <ja>, <jy> itd., zapisuję w wyrazach tureckich – w tych rzadkich wypadkach, w których palatalizacja utrzymała się bez zmian – przez oznaczenie miękkości spółgłoski, np. bułg. <дя>, <дю> = serb. <джа>, <джy> → tur. <d'a>, <d'u>. Wyrazy bułgarskie i serbskie mają w łacińskiej transkrypcji zachowany digraf <ja>, <ju>.

Zapis <ă> w dialekcie tureckim Rodopów Zachodnich zostawiam bez zmian, gdyż *ă* zastąpiło tam turecką samogłoskę *i*.

Bułgarskie <ѣ> oddaję przez <ă>. W alfabecie łacińskim <ă> stoi po <a>, a nie w miejscu cyrylicznego <ѣ>.

Cyryliczne <х> zachowuję bez zmian jako <x>. W alfabecie łacińskim stoi ono po <w>.

* * *

Obu anonimowym recenzentom bardzo dziękuję za miłe słowa i życzliwość. Jeden z recenzentów zwrócił uwagę na problem, jaki wiąże się z używaniem kwalifikatorów „lit.” (= literackie) i „dial.” (= dialektalne). Przemyślawszy sprawę, zdecydowałem się (wbrew pierwotnej pokusie) nie rozszerzać ich stosowania tutaj, gdyż nie jestem w stanie ustalić, jaki był status każdego wyrazu bułgarskiego i serbskiego w chwili, gdy był on zapożyczany; mogę jedynie oprzeć się na dostępnych mi źródłach, a te podają kwalifikatory tylko przy niektórych wyrazach i dlatego postanowiłem też na tym poprzestać.

Znaczenia wyrazów słowiańskich podaję tylko te, które są potrzebne do wyjaśnienia semantyki danego wyrazu po zapożyczeniu go do języka tureckiego. Przytaczanie również pozostałych znaczeń wyrazów bułgarskich i serbskich wymagałoby – celem uniknięcia anachronizmów – przede wszystkim ustalenia, które z nich były rzeczywiście w użyciu na danym terenie w chwili zapożyczenia, czyli zajęcie się historyczną semantyką tak literacką, jak i dialektalną. To zdecydowanie przerasta moje możliwości, a rozbudowane w ten sposób hasła byłyby mało przejrzyste.

Skróty terminów dwu- bądź wielowyzrazowych, ale wyrażających jeden koncept semantyczny piszę łącznie, np. „tur.lit.”, „bułg.voc.dial.” (tu por. nieco inną, ale opartą na tej samej idei pisownię niektórych skrótów polskich: „np.”, „itp.”, „nt.”, „tzn.”, „ww.”). Zwłaszcza w układzie słownikowym daje to pewną oszczędność miejsca i ułatwia percepcję tekstu.

7. Bibliografia

- BER = Georgiev V. et al., 1971.
 DD = [praca zbiorowa], 1942, *Türkiyede halk ağzından söz Derleme Dergisi*, t. 3, İstanbul.
 DRT = Mollova M., 2003.
 ETDES = Eren H., 2020.
 GRB = Gerov N., 1895.
 KEWT = Stachowski M., 2019.
 MM = Mollov R., Mollova M., 1966.
 NCT = Stachowski K., 2008.
 NTV = Németh J., 1965.
- Bonelli L., 1901, *Appunti grammaticali e lessicali di turco volgare*, „Actes du douzième Congrès International des Orientalistes, Rome 1899”, t. 2 (Florence), s. 285–401.
 Eren H., 2020, *Eren Türk dilinin etimolojik sözlüğü*, ed. Ş.H. Akalın, Ankara.
 Georgiev V. et al., 1971–, *Balgarski etimologichen rechnik*, Vol. 1–, Sofija. [= Георгиев В. и др., 1971, *Български етимологичен речник*, т. 1–, София].
 Gerov N., 1895–, *Rechnik na balgarskia ezik : s talkuvanie rechiti na balgarski i ruski*, Vol. 1–, Plovdiv. [= Геров Н. и др., 1895–, *Речник на българския език : с тълкувание речити на български и руски*, т. 1–, Пловдив].
 Kaleshi H., 1967, *Die Turzismen im Serbokroatischen*, „Ural-Altaische Jahrbücher”, t. 39, s. 121–130.
 Kowalski T., 1931, *Osmanisch-türkische Dialekte*, [w:] Houtsma M.Th. et al. (ed.): „Enzyklopaedie des Islam”, t. 4, s. 991–1011.
 Miklosich F., 1889, *Die slavischen, magyarschen und rumunischen Elemente im türkischen Sprachschätze*, Wien.
 Mollov R., Mollova M., 1966, *Parlers turcs des Rhodopes de l'Ouest au point de vue slavistique*, „Балканско езикознание = Linguistique Balkanique”, Vol. 11, No. 1, s. 121–136.

- Mollova M., 1962, *Le futur dans un parler turc de Bulgarie*, „Linguistique Balkanique”, t. 5, zesz. 2, s. 87–97.
- Mollova M., 2003, *Doğu Rodop Türk ağızlarının sözlüğü – Dictionnaire dialectologique du Turc du Rhodope de l’Est – turc-français*, Ankara.
- Németh J., 1953, *Le passage ö > ü dans les parlers turcs de la Roumélie nord-ouest*, „Rocznik Orientalistyczny”, t. 17 [Festschrift T. Kowalski], s. 114–121.
- Németh J., 1965, *Die Türken von Vidin. Sprache, Folklore, Religion*, Budapest.
- Stachowski K., 2008, *Names of cereals in the Turkic languages*, Kraków.
- Stachowski M., 2012, *Ein neues Wörterbuch der türkischen Lehnwörter in Balkan- und Karpatensprachen und ukrainisch bánuš ‘Maisbrei’*, „Studia Etymologica Cracoviensia”, t. 17, s. 191–197.
- Stachowski M., 2019, *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache*, Kraków.
- Stachowski M., 2020, *Slavic languages in contact, 5: Macedonian versus Turkish – Clear and unclear changes of a and e*, „Rocznik Slawistyczny”, t. 69, s. 133–141.
- Stachowski M., 2021, *Rzut oka na wpływy słowiańskie w języku tureckim*, „Rocznik Slawistyczny”, t. 70, s. 149–160.
- Stachowski M., 2022, *Bulgarian words in Evliya Çelebi’s Seyahatname (17th century)*, „Балканско езикознание = Linguistique Balkanique”, Vol. 61, No. 1, s. 14–20.
- Tietze A., 1957, *Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache*, „Oriens”, Vol. 10, s. 1–47.

8. Skróty i symbole

alb. = albański	płd. = południowy
bułg. = bułgarski	pot. = potocznie
dial. = dialektalne	ros. = rosyjski
dosł. = dosłownie	rum. = rumuński
etym. = etymologia	serb. = serbski
gen. = genetiv	sg. = singular
gr. = grecki	słow. = słowiański
id. = idem	tat. = tatarski
lit. = literackie	tur. = turecki
n. = i następna strona	voc. = vocativ
pkt = punkt	wł. = włoski

NW = północno-zachodni (Widyń, zob. NTV)

SW = południowo-zachodni (Rodopy Zachodnie, zob. MM)

→ = zobacz

[] = komentarze Marka Stachowskiego

û = półpalatalne *u*

u· = półdługie *u*

9. Słownik

baba (bułg.) ‘babcia’ > voc.lit. *babo* = voc.dal. **babu** (MM 131) [→ *daskal*; *pop*]
 SW *babu* ‘babcia’ (MM 131) [zmiana bułg.voc.dial. → tur.nom.dial. zdaje się być procesem rozpowszechnionym]

babu → baba

baldāza (bułg.) ‘siostra żony, szwagierka’

SW *baldāza* id. (MM 131) [zapóżylenie wsteczne: tur.SW < bułg. < tur.lit. *baldız* ‘szwagier; szwagierka’]

balmuś ~ bel muś [!] (bułg.) ‘mamałyga, potrawa z maki i niesolonego sera’

NW *belmuş* id. (NTV 381) [zapóżylenie wsteczne: tur. *belmuş* < bułg. *bel muś* < tur. *bulamaç* id., por. M. Stachowski 2012: 19]

bārka (bułg.; 3.sg.) ‘dotykać, grzebać (np. w czyichś rzeczach), przeszukiwać’

NW *bir kala-* id. (NTV 381)

bel muś → balmuś

blagovec (bułg.dial.) = *blagoveštenie* (bułg.lit.) ‘Zwiastowanie Pańskie’

SW *bladovez* [!] *ayā* ‘marzec’ (MM 133)

Bošnjak (bułg., serb.) ‘Boszniak’

NW *boşnak* id. (NTV 381: ‘Bosnier’)

botuś (bułg.) ‘but z wysoką cholewką’

SW *boduş* id. (MM 131)

Bożik (bułg.) ‘Boże Narodzenie’

SW *bojuk ayā* ‘≈ styczeń (miesiąc w okolicy Bożego Narodzenia)’ (MM 133)

bożur (bułg., serb.) ‘piwonia’

NW *bojur* ‘jakiś kwiat’ (NTV 381)

brava (bułg., serb.) ‘zamek (w drzwiach)’

NW *brava ~ burava* id. (NTV 382)

brāmbar (bułg.) ‘żuk’

NW *bambal* ‘1. duża mucha; 2. gbur, prostak’ (NTV 380)

brjag (bułg.) ‘brzeg’

SW *brak* id. (MM 132)

bronxit (bułg.) ‘bronchit’

SW *burhit* id. (MM 134)

burek (?) (serb.) ‘nadziewany pasztecik z ciasta francuskiego’

NW *burek* id. (NTV 382) [w tureckim albo rozwój rodzimy *börek* (> *bürek*) > *burek* i wówczas nie jest to zapóżylenie słowiańskie [tak Németh 1953: 115, 1965: 34, 37, 382], albo też zapóżylenie wsteczne: tur.dial. *burek* < serb. *burek* < tur.dial. *bürek* = tur.lit. *börek*; postać bułg. *bjurek* dałaby w tureckim przypuszczalnie *bürek* i byłaby nie do odróżnienia od wyjściowego tur.dial. *bürek*; o zmianach tur. *ö* > *ü*, *ü* > *u* oraz bezpośrednio *ö* > *u* w dialektach tureckich jako pierwszy pisał Kowalski 1931: 998]

car (bułg.) ‘car’

SW *sar* id. (MM 133)

cedka (bułg.) ‘sito, cedzak’

SW *setka* id. (MM 131)

čelo (bułg.) ‘czoło’

SW *čalu* ~ *čalo* id. (MM 131)

čitalište (bułg.) ‘dom/centrum kultury’

SW *čatalište* id. (MM 133)

daskal (bułg.) ‘nauczyciel’, bułg.voc. **daskale** ‘nauczycielu!’ [→ *pop*]

SW *daskali* ‘nauczyciel’ (MM 133: < voc. *daskale*) [zob. też komentarz sub *baba*]

daskale → **daskal**

dărža (bułg.) ‘trzymać’

SW *dărcala-* id. (MM 135)

dăržava (bułg.) ‘państwo’

SW *darcava* id. (MM 132)

difan → **difān**

difān (bułg.) = **difan** ~ **tifan** (ros.) ‘duża sieć, obsługiwana przez 6–7 rybaków płynących w 4 łodziach’

NW *difan* ~ *difon* id. (NTV 386)

dogovor (bułg.) ‘porozumienie, kontrakt’

SW *doguvor* id. (MM 134)

dolčina (bułg.) ‘dolina’

SW *dulčina* id. (MM 136)

džinka (bułg.) ‘śliwa tarnina, tarka’ (Etym.:< bułg. *džin* ‘zły duch, džinn’ [< tur. *cin* id.] + słow. suf. *-ka* [NTV 383]; stąd wyraz tur. *cinka* jest częściowo zapożyczeniem wstecznym)

NW *cinka* ‘1. mały, niewyrośnięty; 2. (o kogucie:) o słabym głosie’, *cinka-erigi* ‘rodzaj małej śliwki [dosł. ‘śliwka *džinka*’]’, *cinka-biberi* ‘gatunek małej, ale ostrej papryki [dosł. ‘papryka *džinka*’]’, *cinka čocuk* ‘dziecko niewyrośnięte, niezbyt rozwinięte, ale odważne i trudne [dosł. ‘dziecko jak *džinka*’, tu chyba porównanie do papryki]’ (NTV 383)

ela (bułg.) ‘jodła’

SW *yala* id. (MM 132)

esetra → **jesetra**

gagalka (bułg.) ‘obrzęk jamy ustnej u dzieci’

SW *gaganka* id. (MM 134)

garderob (bułg.) ‘szafa na ubrania; garderoba’

NW *gardirop* ‘szuflada’ (NTV 390)

gărča se (bułg.) ‘zwijać się z bólu’

SW *gărcalan-* id. (MM 135)

germanec (bułg.) ‘Niemiec’ ~ **germanka** (bułg.) ‘Niemka’

NW *german* ‘Niemiec; Niemka’ (NTV 389: ‘Deutsche’ [zapewne wyraz ten był używany zarówno na mężczyzn, jak i kobiety])

germanka → **germanec**

guguštuk (bułg.) ‘turkawka’

NW *gugučuk* id. (NTV 390)

guža (bułg.dial.) ‘gardło’

SW *guje* id. (MM 131)

interes (bułg.) ‘zainteresowanie’

SW *entras et-* ‘interesować się’ (MM 135)

inžekcija (bułg.) ‘zastrzyk’

SW *enceksiya* id. (MM 134)

jesetra (serb.) ~ **esetra** (bułg.) ‘jesiotr’

NW *yese₂tre* id. (NTV 412) [postać turecka tylko pozornie jest kontaminacją obu wyrazów słowiańskich: serb. *jěsetra* i bułg. *esètra*, ma bowiem *j-* jak w serbskim, ale akcent jak w bułgarskim; ponieważ jednak wyrazy obce zakończone na samogłoskę mają w tureckim regularnie akcent na sylabie przedostatniej, to również refleks serbskiego *jěsetra* będzie wymawiany *yese₂tre*, tak że ingerencja wyrazu bułgarskiego nie jest tu konieczna, acz niewykluczona]

kabriolet (bułg., serb.) ‘kabriolet’

NW *kaburlet* ‘jednokonka’ (NTV 400)

kaca (bułg.) ‘kadź’ (GRB 2: 356)

SW *kasa* id. (MM 131)

kalca (bułg.) ‘kamasz’

SW *kalsa* id. (MM 131)

kālčina (bułg.dial., okolice Widynia) ‘pakuły’ = bułg.lit. *kālčišta* id.

NW *kučina* id. (NTV 402)

kancelarija (bułg.) ‘kancelaria’

SW *kansalarya* (MM 33)

kasier (bułg.) ‘kasjer’

NW *kasiyer* ~ *kattsiyer* [!, = [-ats-] ?] (NTV 402) [zmiana bułg. -s- > tur. <ts> = (?) -ts- (= pol. *c*, cyrylicie *у*) jest osobliwa wobec braku takiej spółgłoski w tureckim]

katerica (bułg.) ‘wiewiórka’

SW *katirisă* id. (MM 132)

kālvač (bułg.) ‘dzięcioł’

SW *galvač* id. (MM 132)

kārpa → *křpa*

kārtica (bułg.) ‘kret’

SW *kārtisă* id. (MM 132)

kiselec (bułg.) ‘szczaw’

SW *kisal* id. (MM 132)

kłočka (bułg.) ‘gdacząca kwoka, kokoszka’ (GRB 2: 373)

NW *kuločka* id. (NTV 403)

kobilica (bułg.) ‘koromysło’

SW *kobilisa* id. (MM 131)

kokona (bułg.) ‘damulka, paniusia; Greczynka’ (BER 2: 536)

NW *kokona* ‘bułgarska dam(ulk)a’ (NTV 402) [wyraz ten przeszedł osobliwą ewolucję semantyczną: tur.Widyń *kokona* ‘Bułgarka’ < bułg. *kokona* ‘Greczynka’ < gr.dial. *kokkōna* ‘dama, pani’ > [a] tur.lit. *kokona* ‘stara Greczynka; chrześcijanka’; [b] alb. *kokonë* ‘ukochana kobieta; lalka’ (BER 2: 536; KEWT 226)]

kolastra (bułg.) ‘siara’

NW *kulostira* id. (NTV 403)

komad → *komat*

komat (bułg.) ‘piętka chleba’ ~ **komad** (serb.) ‘kromka’

NW *komat* ‘duży kawałek chleba’ (NTV 402)

kompir (bułg. [GRB 2: 392]) ‘ziemniak’

NW *kompil* id. (NTV 402)

NW *kompil-çorbasi* ‘ziemniaczanka (zupa)’ (NTV 402)

konfitjur (bułg.) ‘konfitura’

SW *konfitiür* id. (MM 132)

konkyli (bułg. [GRB 2: 394]) ‘szczudła’

NW *kongil* ‘gruba kość, kość puszczelowa lub udowa’ (NTV 402)

kooperacija (bułg.) ‘sklep spółdzielczy’

SW *koparasja* id. (MM 132)

kopar, gen. **kopra** (serb.) ‘koper(ek)’

NW *kopra* id. (NTV 402) [tamże wyraz turecki zestawiony jest z bułg. *kopor* ~ *kopăr*, ale pod względem formalnym korzystniej jest go wywodzić z genetywu serbskiego, jak w określeniach miary, np. serb. *malo/mnogo kopra* ‘mało/dużo koperku’, *vezica/veza kopra* ‘pęczek/pęk koperku’ itp.]

kopra → kopar

krăcma → krčma

krăgâl → krăglo żeljazo

krăglo żeljazo (bułg.) ‘łom’

SW *kărgâl* [!] *demir* id. (MM 134) [< tur. *kărgâl* [!] (< bułg. *krăgâl* ‘(o)krągły’) + tur. *demir* ‘żelazo’]

krăžoćnik (bułg.) ‘członek koła/kółka (stowarzyszenia)’

SW *krajoćnik* id. (MM 133)

krčma (serb.) ~ **krăcma** (bułg.) ‘karczma’

NW *kırçma* id. (NTV 402) [jeśli etymonem był tu wyraz serbski, doszło do anaptykсы: serb. *kr-* > tur. *kır-*; jeśli bułgarski – do metatezy: bułg. *kră-* > tur. **kăr-*, a następnie do substitucji: **kăr-* > *kır-*; fonetycznie prostsze jest więc przyjęcie etymologii serbskiej, jednakże fakt występowania tego wyrazu także w areale SW bardzo osłabia taką możliwość; wydaje się, że w tej sytuacji argument arealny jest ważniejszy niż fonetyczny]

SW *kărcma* id. (MM 133)

krevat (bułg.) ‘łóżko’

SW *kărvat* id. (MM 131)

krpa (serb.) ~ **kărpa** (bułg.) ‘chust(k)a’

NW *kırpa* ‘chustka do nosa’ (NTV 402)

kudkudjak (bułg.) ‘gdakanie kury przed i po zniesieniu jajka’ (BER 3: 158)

NW *kutkudak* ~ *kutıdak* id. (NTV 403: ‘Gackern’)

kukulaška (bułg.) ‘kolba, kaczan kukurydzy’ (GRB 2: 429)

SW *kukureška* id. (MM 132) [możliwe, że wyraz turecki powstał z formy **kukuraška*, a ta z kontaminacji dwóch synonimów bułgarskich: *kukulaška* i *kukuratka* (GRB 2: 429)]

kukumavka (serb.) ~ **kukumjavka** (bułg.) ‘sowa’

NW *kukumav* ‘id.; pójdzka’ (NTV 385 s.v. *devlet-quşı*)

kukumjavka → kukumavka

kuraż (bułg., serb.) ‘kuraż, odwaga’

NW *koraş* id. (NTV 402)

kumin (bułg.dial. = lit. *komin*) ‘komin’

SW *kuminnik* [< **kumin* + suf. -*lik*] id. (MM 131: por. tur. *baca* ‘komin’ = tat. *bacalık* id.)

kupe (bułg., serb.) ‘przedział kolejowy; samochód coupé’

NW *kupa* ‘kryty wóz/wagon/samochód’ (NTV 403: ‘geschlossener Wagen’)

kutre (bułg.) ‘mały palec’

SW *kutru* [!] *Memet* [!], przezwisko niejakiego Mehmeta, który był mężczyzną szczególnie niskiego wzrostu (MM 135)

kvačka (bułg.) ‘kwoka’

SW *kāvačka* id. (MM 132)

lazarka (bułg.) ‘uczestniczka procesji w Sobotę Łazarza’

NW *lazare* id. (NTV 394) [wyraz bułgarski został tu skalkowany morfologicznie: zapożyczona jest podstawa *lazar*, a w miejsce bułg. -*ka* wstawiono na gruncie tureckim sufiks -(y)e, tworzący formy żeńskie od imion męskich, np. *Kâmil* > *Kâmile* i stąd zapewne identyfikowany ze słowiańskim wykładnikiem żeńskości -*ka*; por. też odwrotny kierunek procesu, tzn. stosowanie słów. -*ka* w miejsce tur. -(y)e, np. słów. *Nurka* jako refleks tureckiego imienia żeńskiego *Nuriye* (Kaleshi 1967: 124), utworzonego od imienia męskiego *Nuri*]

lekcija (bułg.) ‘*lekcja; wykład’

SW *lēksiya* ‘lekcja’ (MM 134)

limonada → limonata

limonata ~ **limonada** (bułg.) ‘lemoniada’

NW *limonata* id. (NTV 395)

manica (bułg.) ‘gatunek kaczk’

NW *mani* ‘kaczę, kaczątko’ (NTV 395) [na gruncie tureckim prawdopodobnie odrzucono -*ica* jako wykładnik rodzaju żeńskiego; dlatego nie zachowano samego *man*?]

marmalad (bułg.) ‘marmolada’

NW *marmalat* id. (NTV 395)

masaż (bułg.) ‘masaż’

NW *masač* [!] *yap-* ‘masować’ (NTV 395)

morava (bułg.) ‘zły duch duszący ludzi przez sen; wampir’

SW *mārava* id. (MM 133)

morkov (bułg.) ‘marchew’

SW *morkuva* id. (MM 132) [podstawą zapożyczenia była postać policzebnikova *morkova*, być może istnieje dialektałne *morkuva*?; jeden z anonimowych recenzentów sugeruje następującą myśl: „Rzeczowniki tego zbioru, jak wiadomo, charakteryzują się wahaniem rodzaju (por. np. bułg. dwurodzajowe *neneł* lub *жар*). Wydaje się, że takie zjawisko mogło występować także w stosunku do *morkov* i pojawiło się jako femininum, która to postać następnie została włączona do klasy femininów na -*a*”. Nie ośmielam się w tej chwili rozstrzygnąć, czy rzeczywiście jest to lepsze wyjaśnienie pochodzenia -*a* w formie tureckiej, ale jest ono częściowo zbieżne z moim pytaniem o istnienie dialektałnej postaci *morkuva* (bądź *morkova*)]

mrena (bułg. [GRB 3: 90a], serb.) ‘brzana (ryba)’

NW *mrena* ~ *mirena* id. (NTV 397)

nedovolen (bułg.) ‘niezadowolony’

SW *neduolen* [4 sylaby] id. (MM 134)

Nemci → *nemče*

Nemče (bułg.dial. [BER 4: 609]) ‘Niemiec’ ~ **Nemci** (bułg., serb.) ‘Niemcy [naród]’

NW *nemse* ‘Niemcy [naród]’ (NTV 397).

NW *nemçe-tawugi* ‘perliczka [dosł. ‘niemiecka kura’]’ (NTV 397)

nevin (serb.) ‘niewinny’ ~ **nevinen** (bułg.) id.

NW *levin* [!] *dundum* ‘wróciłem z niczym, wróciłem z pustymi rękoma’ (NTV 395: ‘ich habe es lange gesucht, aber nicht gefunden’)

nevinen → *nevin*

obština (bułg.) ‘urząd burmistrza, merostwo’

SW *puština* id. (MM 132)

ograničenje (bułg.) ‘ograniczenie’

SW *grančeniye* id. (MM 134) [afereza bułg. *o-* na gruncie tureckim jest zaskakująca, gdyż prowadzi do powstania nagłosowej zbitki spółgłoskowej *gr-*, a więc sekwencji z gruntu obcej fonotaktyce tureckiej; przypuszczalnie rezultat hiperpoprawności]

organizacija (bułg.) ‘organizacja’

SW *organizasya* id. (MM 134)

parcel (bułg.) ‘parcela, teren’

SW *parsel* id. (MM 132)

parcov (serb.) ‘szczur’

NW *parsol* ~ *prasol* id. (NTV 400)

parfem (serb.) ‘perfumy’

NW *parfon* ~ *parfunt* id. (NTV 399)

pashalija → *paskalija*

paskalija ~ **pashalija** ‘Wielkanoc’

NW *pakaliye* id. (NTV 399)

paspal (bułg.) ‘pył mączny w młynie; mąka, którą się przesypuje kawałki mięsa [GRB 4: 16a]’ ~ **paspalj** (serb.) ‘1. id.’

NW *paspal* ‘kukurydza prażona i utarta z cukrem’ (NTV 399)

paspalj → *paspal*

pastruga → *păstruga*

păstruga (bułg. [GRB 4: 407a: *p'struga*]) ~ **pastruga** (serb. [BER 6: 118 s.v. *păstărva*])

NW *pasturga* [!] ‘siewruga (gatunek jesiotra)’ (NTV 399)

paterica (bułg.) ‘kula (podpórka przy chodzeniu)’

SW *patriga* id. (MM 134) [zmiana bułg. *-c-* > tur. *-g-* niejasna]

patok (bułg.) ‘ostatni produkt destylacji, najslabsza rakija’

NW *patog* id. (NTV 399)

paudžina ~ **pavužina** (bułg.dial. [BER 5: 120]) ‘pajęczyna’

NW *pavčina* ~ *palčina* id. (NTV 399)

pavužina → *paudžina*

pădar (bułg.) ‘strażnik pól’

SW *padar* id. (MM 133)

pepiten (bułg.) ‘kratkowany, w kratkę’

NW *pipili* [!] ~ *pipili* id. (NTV 399) [półkalka morfologiczna: bułg. wykładnik przymiotnika *-en* zastąpiono jego tureckim odpowiednikiem *-li*]

pero (bułg. [czy dial. *peru*?]) ‘pióro’

SW *peru* id. (MM 131)

peša (bułg.) ‘pieszo’

SW *peše* id. (MM 134)

petrovka (bułg.) ‘grafszynek, gravenstein (gatunek jabłek dojrzewających około dnia św. Piotra, tj. 29 czerwca)’

NW *petrov*(~ *petrof*)-*almasi* id. [dosł. ‘jabłko *petrov*’] (NTV 399)

plug (bułg., serb.) ‘pług’

NS (Widyń) *puluk* id. (NTV 400)

pop (bułg.) ‘pop’ > bułg.voc. **pope** ‘popie!’ [→ *daskal*; *baba*]

SW *popi* ‘pop’ (MM 131: < voc. *pope*) [zob. też komentarz sub *baba*]

pope → pop

prag (bułg.) ‘próg’

SW *praga* ‘próg’ (MM 131) [wyabstrahowane z wyrażen typu *na praga* ‘na progu’, *pred praga* ‘przed progiem’]

prase (bułg.) ‘prosię’

SW *prăse* id. (MM 132)

predsedatel (bułg.) ‘przewodniczący’

SW *piritsidatel* id. (MM 133)

prestilka (bułg.) ‘fartuch’

SW *prestelka* id. (MM 131)

prokuror (bułg.) ‘prokurator’

SW *pärkoror* ~ *pirkoror* id. (M 133)

pura (serb.) ‘mamałyga, polenta kukurydziana’

NW *puro* id. (NTV 400)

pust (bułg.) ‘pusty, próżny; przeklęty’

NW *pusto* ‘przeklęty’ (NTV 400)

pux (bułg.) ‘puch’

NW *puf-yastik* ‘poduszka puchowa’ (NTV 400)

SW *puh* ‘puchowy wsyp’ (MM 131)

rasad (serb.) ~ **razsad** (bułg.) ‘rozsada, sadzonka’

NW *rasat* id., [w:] *rasat-čapasi* ‘rodzaj motyki’ (NTV 403) [dosł. ‘motyka rozsadowa’]

razsad → rasad

ren ~ **xren** (serb.) ‘chrzan’

NW *ren* id. (NTV 403)

SW *xren* id. (MM 132)

revolver (bułg., serb.) ‘rewolwer’

NW *liverver* id. (NTV 395)

santa (serb.) ‘lód’

NW *santa* ‘kawałek’, [w:] *bir santa bus* ‘kra’ [prawdopodobnie kalka z serb. *santa leda* id.], *bir santa yogurt* ‘porcja jogurtu (?)’ (NTV 404)

săjuz (bułg.) ‘związek, unia’

SW *süüs* id. [2 sylaby] (MM 132)

Sărbîn → Srbin

săvet (bułg.) ‘rada (organ)’

SW *savet* ‘rada gminna (?)’ (MM 132: ‘municipalité’)

săvetnik (bułg.) ‘doradca’

SW *savetnik* id. (MM 133)

sedjanka (bułg.) ‘wieczorne spotkanie młodych na wsi jesienią i zimą’

SW *sad'anka* id. (MM 133)

skàla (bułg.) ‘schody’ (GRB 5: 169a) [nie mylić z bułg. *skalà* ‘skała’]

SW *iskala* ‘kamienne schody’ (MM 131)

skład (bułg.) ‘skład, magazyn’

SW *asklat* id. (MM 133)

śladko (bułg.) ‘konfitura; słodycz’

SW *šlatku* id. (MM 132)

slużba (bułg.) ‘służba, funkcja’

SW *uslujba* id. (MM 133)

smārč (bułg.) ‘sosna’

SW *šmārč* id. (MM 132)

snimka (bułg.) ‘fotografia’

SW *islimka* [!] id. (MM 134)

sobè (bułg.dial. Widynia) ‘mały pokój w trzyizbowym mieszkaniu’ (BER 7: 263)

NW *sobe* ‘pokój’ (NTV 405 podaje bułg.lit. *soba* ‘pokój ogrzewany, pokój z piecem’ jako etymon; przeniesienie akcentu na penultimę zgodne z zasadami akcentuacji tureckiej]

Srbīn (serb.) ~ **Sārbin** (bułg.) ‘Serb’

NW *Sirp* id. (NTV 405) [odrzućcenie *-in* świadczy, że zapożyczający rozumieli strukturę morfologiczną wyrazu i usunęli część gramatyczną, z ich punktu widzenia zbędną, ponieważ język turecki nie ma osobnego wykładnika nazw narodów]

***stāfka** (bułg.dial.) = bułg.lit. *stāpka* ‘śląd/odcisk stopy’

SW *stafka* id. (MM 134)

stāpka → *stāfka

šavam (bułg.) ‘poruszać się, drgać’

NW *šavala-* ‘poruszać’ [czasownik przechodni!] (NTV 406)

šejna (bułg.) ‘sanie’

SW *še-ne* id. (MM 132) [półdługość samogłoski tureckiej w miejsce dyftongu bułgarskiego jest prawdopodobna, ale nie pewna, gdyż zapis w MM (<še'ne>) nie jest przez autorów objaśniony; przez analogię do ortografii tureckiej można by też domyślać się przerwy jak w starszej dbałej wymowie tur. *san'at* ‘sztuka’]

***šlāva** ~ **šlāven** (bułg.dial.) ‘zepsuty’ < *šlāvi se* (bułg.dial.) ‘psuć się’

SW *šlava* ‘zepsuty’ (MM 135)

šlaven → *šlāva

štuka (bułg., serb.) ‘szczupak’

NW *štuka* ~ *ištuka* id. (NTV 393)

šušon (bułg.) ‘pantofel’

SW *šoşon* id. (MM 131)

tārnokop (bułg.) ‘kopaczka, motyka’

SW *tārnakop* id. (MM 132) [co do zmiany bułg. *a-o(-o)* > tur. *a-a(-o)* por. tur. (XVII w.) *şamaqov* ‘kopalnia’ < bułg. nazwy miasta *Samokov* (Stachowski 2022).

tifan → difān

tjurma (bułg.) ‘więzienie’

NW *turma* id. (NTV 409)

točilka (bułg.) ‘wałek do ciasta’

SW *tučilka* id. (MM 131)

tresa (bułg.) ‘trząść’

SW *társala-* id. (MM 135)

***tropa** (bułg.dial.), por. bułg.lit. *trupam* ‘gromadzić, układać w stos, upychać’

SW *tropa* ‘tłum, ciżba, tłok, ścisk’ (MM 134)

vajkam (bułg.) ‘jęczeć, skręcać się z bólu’

NW *vaykalan-* id. (NTV 410)

Vlax (bułg.) ‘1. Wołoch; 2. *pot.* Rumun’

NW *vulah, ulah, vula* ‘Rumun’ (NTV 411)

vrážka (bułg.) ‘1. rzecz z(a)wiązana, wiązadło; 2. krawat’

NW *vuruska* ‘chustka na szyję’ (NTV 411)

xren → ren

zdravec (bułg.) ‘geranium, bodziszek’

SW *zdraves* id. (MM 132)

zebło (bułg.) ‘drelich, grube płótno’

NW *ziblov* ‘drelich konopno-lniany na poduszki do siedzenia (*minder*) wypełniane sianem’ (NTV 413)

žiletka (bułg.) ‘kamizelka’

SW *celatka* id. (MM 131)

Summary

Materials for a comparative dictionary of Slavic loanwords in Balkan Turkish dialects on the basis of western Bulgaria

Generally only one aspect of Slavic-Turkish language contact has regularly been discussed in linguistics, viz. the Turkish influence on Slavic vocabulary. Results of impact in the opposite direction, i.e. Slavic loanwords in Turkish are only sporadically the subject of linguistic investigation. The present paper brings a collection of Slavic words in two Turkish dialects in western Bulgaria. Even this modest set of words clearly shows differences between the two areas. Suffice it to say that only two words in this collection, *kr(ă)čma* ‘inn, tavern’ and *pux* ‘down, pile, floccus, undercoat’, are attested both in the northern and the southern part of western Bulgaria.

The paper is of experimental character. Its aim is to see how Slavic loanwords in Turkish dialects in the Balkans (using the example of western Bulgaria) can be presented in a comparative dictionary.

Keywords: Turkish, Bulgarian, loanwords, language contacts, Balkan studies.